

UDK 502.7: 911.2(497.1)(23)

TRANSFORMACIJA BRDSKO-PLANINSKOG PROSTORA JUGOSLAVIJE - NUŽNA POTREBA SADAŠNJEG ILI PROBLEM BUDUĆEG RAZVOJA

Živadin Jovičić*

Planine se moraju permanentno i sistematski istraživati, pa, u vezi sa tim, svaka rasprava naučnika i stručnjaka je od neprocenljive koristi. Planine su naša ekološka rezerva i odstupnica, one su upravo taj resurs o čijem se korišćenju mora govoriti isključivo sa stanovišta zaštite. Planine su nametnule i svest o integralnoj zaštiti prirode, pa i zaštiti životne sredine u celini. Zaštitom planina, naime, istovremeno stavljamo pod režim zaštite biljni svet, vode i vazduh - tri najvažnija elementa u životu čoveka. Očuvana priroda planina je snažan amortizer i za sve ekološke ekscese u susednim ravninama i kotlinama.

Ipak, planine su zahvaćene promenama koje su, čini se, neminovnost i tu njihovu transformaciju, često stihijsku a uglavnom nedovoljno proučenu, već danas moramo shvatiti kao upozorenje da se sutra ne bismo suočili sa nerešivim problemima.

1. Permanentna geografska istraživanja - bitan preduslov za racionalno korišćenje i integralnu zaštitu planina

Ako je transformacija planinskog prostora neminovnost, onda sve te promene treba registrovati i objasniti da bismo buduće promene mogli planirati i kontrolisati. U vezi sa tim nameće se potreba globalnog i parcijalnog istraživanja planinskog prostora. Po našem mišljenju, od podjednake su važnosti oba aspekta. Znači, punu pažnju moramo pokloniti proučavanju svake planine pojedinačno, ali i globalnom istraživanju brdsko-planinskog prostora u celini, kao i njegovih manjih i većih delova da bismo došli do geografsko-filozofskih postulata o suštini

* Prof. dr Živadin Jovičić, YU 11000 Beograd, ul. Birčaninova 40.

transformacije. Ni u ovom trenutku ne treba da nas zbunjuje (pogotovo ako nas ne zabrinjava) neizvesnost statusa Jugoslavije ili njenih političko-geografskih delova. Naime, i planine susedne Austrije ili Albanije, na primer, imaju veoma određenu ekološku emanaciju koja ne poznaje administrativne granice. Geografima moraju biti bliži širi pojmovi, kao što su Sredozemlje, Alpi, Panonska nizija ili Balkansko poluostrvo, na primer, da bi bili ubedljiviji kad sude o manje poznatoj planini koju naseljavaju različite etničke grupe ili preko koje prolazi, pitaj boga kakva, granica povučena u vreme ne znam kojeg kneza ili bana ili posle ovog ili onog AVNOJ-a. Znači, s punim pravom možemo postavljati za neke i neprijatna pitanja, ali i nezavisno od Jugoslavije u ovom ili onom državnom obliku - balkanske, šarske, dunavske i alpske planine, sasvim sigurno, pripadaju Evropi. Možda je Evropljanima mnogo više stalo do ovih planina od jugoslovenskih političko-ekonomskih zavrzlama. Transformacija planina u Jugoslaviji je, prema tome, širi problem i kamo te sreće da smo takav problem prijavili kao poseban istraživački projekat u okviru programa "Eureka".

Posebno treba naglasiti neiscrpne mogućnosti geografskog istraživanja različitosti planina pa i njihovih transformacija sa stanovišta visine, oblika, geopoložaja ili mogućeg uticaja na druge relevantne pojave kao što su naseljenost, saobraćaj i privreda. Niska i usamljena Fruška gora, na primer, i visoka, veoma gorostasna i sa prigraničnom pozicijom Šar-planina, sušte su suprotnosti po svim elementima pa i u pogledu transformacije, dosadašnje ili projektovane. Velebit i Lovćen, Besna kobilica i Jahorina, ili Julijski Alpi i Homoljske planine i bezbroj drugih mogućih komparativnih posmatranja doveli bi nas do posebnih, ali sasvim sigurno i do poznatih zaključaka. Zbog toga se i zalažemo za permanentna geografska istraživanja kojima bismo obezbedili uvid u transformaciju i sistematizovali pojave koje ugrožavaju integritet planina i pre svega njihovu veoma osetljivu prirodu.

2. Ekološki rizik stihijskog razvoja planinskog turizma

O razvoju planinskog turizma uglavnom se govori afirmativno. Naročito se ističu efekti zaustavljanja iseljavanja i privrednog aktiviranja u drugom pogledu neproaktivnih elemenata prirode kao što su planinski vrhovi i kose, snežne padavine ili insolacija. Naravno, tu su i ekonomski efekti, svedeno da li je reč o deviznom prilivu ili podsticaju turizma u razvoju drugih privrednih delatnosti kao što su saobraćaj, građevinarstvo ili trgovina. Zimske olimpijske igre u Sarajevu 1984. još uvek su predmet istraživanja iz svih mogućih aspekata, ali ni do danas ne postoje precizne ocene o njihovom ekonomskom značaju. Pri tom, imaju se u vidu namenska sredstva koja su prikupljena na nivou Federacije i Republike Bosne i Hercegovine, efekti od marketinških akcija i, naravno, potrošnja takmičara i posetilaca. Bledi sve više odsjaj olimpijskih igara kao propagandne preporuke, a kako vreme sve više odmiče, dolaze do izražaja domaći problemi organizacije i poslovanja u zimsko-planinskim centrima. Nećemo isticati probleme razvoja drugih zimsko-sportskih turističkih centara kao što su Kranjska gora, Kopaonik, Brezovica ili Popova šapka. Reč je o visokim troškovima i niskoj akumulativnosti karakterističnim za privredno-turističke aktivnosti, a posebno na

visokim planinama. Slobodno možemo reći da se problemi poslovanja pojačavaju sa rastom nadmorske visine turističkih lokaliteta, a pojave toplih zima i hladnih leta mogu zbog neiskorištenosti kapaciteta dovesti privredna preduzeća do nesagledivih teškoća.

Sa porastom nadmorske visine turističkih lokaliteta pojačavaju se, međutim, i ekološki rizici. Osetljivost prirode planina je naročito izražena u zoni vrhova gde vladaju posebni mikroklimatski uslovi i gde je najjače gravitaciono dejstvo. Zbog toga i moramo prihvatiti kao sintagmu da planine treba privredno aktivirati od podnožja prema vrhovima a štititi njihovu prirodu od vrhova prema podnožju. I ovom prilikom navedimo reči Edmunda Hilarija, prvog osvajača Mont Everesta, 1953. godine, koji je rekao da nestajanje šuma, erozija i turizam nanose ogromnu štetu Himalajima i da bi u vezi sa tim trebalo zaustaviti dalje povećanje broja stanovnika, ali i broj turističkih posetilaca bi trebalo raspodeliti na veći broj mesta. Sušenje šuma je prema nadležnim stručnjacima civilizacijski problem, te se ne može svesti na jedan uzročnik, a turizam je, po našem mišljenju, civilizacijska potreba, čije zadovoljenje ne bi smelo biti novi uzročnik ugrožavanja prirode na planinama. Ako se šume moraju seći zbog uređenja skijaških staza i proboja žičara, ne bi trebalo ni jedno drvo ukloniti zbog izgradnje hotela. Zagrevanje hotela, otpadne vode i tone drugih otpadaka moraju presudno uticati na izbor lokacija za gradnju. Zaštita prirode na planinama mora biti pretpostavljena bilo kojom drugom kriterijumu turističke izgradnje. Zbog toga su upravo i geografska proučavanja planina fundamentalna osnova za njihovo privredno turističko aktiviranje.

3. Prostorno-planerski aspekti zaštite prirode planinskih područja

Neke planine ili njihovi delovi proglašeni su za nacionalne parkove ili rezervate. Takav je slučaj sa Kopaonikom, Tarom, Peristerom, Velebitom, Triglavom, Fruškom gorom i drugim planinama. Smatramo da to nije dovoljno i da bi trebalo razmisliti o nekom stepenu zaštite planina u celini. Time bismo istakli sve veći značaj planina, ali uvažili princip i potrebu integralne zaštite prirode.

Stanovništvo, saobraćaj i industrija skoncentrisani su uglavnom u prostranim ravnicama, kotlinama i rečnim dolinama. U vezi sa tim su vazduh i rečni tokovi, pa i plitke izdani, najviše ugroženi u industrijskim centrima i većim gradskim naseljima, a po tome su poznati Zenica, Tuzla, Jajce, Jesenice, Bor, Pančevo, Kosovska Mitrovica, ali i Sarajevo, Beograd, Zagreb i Ljubljana, takođe. Može se dosta učiniti, ali se ne može radikalno rešiti problem zaštite životne sredine u gradskim naseljima. Smatramo da se ovaj problem mora rešavati i u širim prostornim okvirima na relaciji odnosa brdsko-planinskih i nizijskih zona. Nužno je da se prostornim planovima republika geografski akceptiraju problemi zaštite životne sredine i u tome posebno problem zaštite prirode. Planine pojedinačno i planinske zone u širem smislu moraju biti polazišta svih ekoloških opcija koje neumitno postaju ograničavajući faktor razvoja. Znači, proučavajući transformaciju planinskog prostora, posebno moramo uočiti njene negativne tendencije. Prostranim planovima širih teritorijalnih celina mogu se preduprediti, u

ekološkom pogledu, neke neželjene posledice. Geografi ne mogu ostati indiferentni prema problemima koji se u podjednako meri tiču i čovekovog staništa i planinskog prostora čijoj transformaciji je posvećen ovaj imponantni simpozijum.

SUMMARY

TRANSFORMATION OF MOUNTAIN AREA OF YUGOSLAVIA - THE NECESSITY FOR PRESENT DEVELOPMENT OR THE PROBLEM FOR FUTURE DEVELOPMENT

Mountains should be constantly and systematically researched and in this regard any scientific and professional discussion is of indispensable use. Mountains are ecological reserve and they are actually that recourse about whose economy should be discussed only from the point of view of protection. Mountains have imposed the awareness of integral nature protection as well as the protection of human environment on the whole. Preserved nature of mountains is a powerful absorber for all ecological excesses in the nearby valleys and ravines.

However, mountains are undergoing those changes, which, it seems, are a necessity and this transformation, often elemental and out of control, should be understood as a warning today, so that an unsolving problem should be avoided in the future. If transformation is a necessity, then all these changes of mountain area should be registered and explained in order to plan and control future development of mountains.